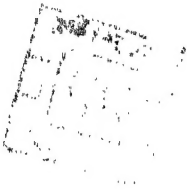

سید حسن

میرزا غالب

سید حسین

یعنی

میرزا غالب کے نایاب فارسی کلام کا مجموعہ

مکتبہ جامعہ

دہلی - نئی دہلی - لاہور

۱۹۳۸ء

بار دوم یکسہزار

قیمت ۶۰

میرزا غالب

فہرست

صفحہ ۵	تعارف
۶	ویباچہ
۷	قصائد
۲۷	ترکیب بند
۳۱	ترجیع بند
۳۲	مثنوی
۳۵	قطعات
۴۵	نظم
۴۶	غزلیات
۷۲	متفرق اشعار
۷۶	رباعیات

تعارف

میرزا غالب نے ۱۸۳۷ء میں اپنے کلام کا ایک مختصر مجموعہ سہاسین کے نام سے شائع کیا تھا۔ اس میں اسکا وہ کلام تھا جو کلیات میں چھپنے سے رہ گیا تھا یا اسکے بعد ہوا تھا۔ انکی وفات کے بعد کلیات کے متعدد ایڈیشن شائع ہوئے مگر سوا اتفاق سے یہ کلام اس میں شامل نہیں کیا گیا اور نہ کہیں سے دوبارہ چھپا۔ اس کا نتیجہ یہ ہوا کہ اب یہ تقریباً نایاب ہو چکا ہے۔ ہمیں اسکا ایک نسخہ نواب صدر یار جنگ بہادر مولانا محمد حبیب الرحمن خاں صاحب نثر وانی کے کتب خانہ سے دستیاب ہوا۔ یہی نسخہ اب اشاعت پذیر ہو کر آپ کے ہاتھوں میں پہنچ رہا ہے۔ میرزا کی تصویر بھی حضرت مہر علی کا علیہ ہے۔ اصل تصویر پر کتب خانہ حبیب گنج کی زینت ہے۔ ہم ان دونوں چیزوں کیلئے حضرت نواب صاحب قلم کے ممنون احسان اور شکر گزار ہیں۔

میرزا کا بہت سا کلام تھا جو مختلف کتابوں میں منتشر پڑا تھا اور ان کے کسی مجموعہ میں آج تک شامل نہیں ہوا تھا۔ ہم نے اسے بھی اکٹھا کر کے اس مجموعہ میں شامل کر دیا ہے۔ اس کا کہ کلیات نظم و نثر فارسی کے باہر اسکا جتنا کلام ہوا ہے آپ اس ایڈیشن میں پائیں گے۔ پہلے ایڈیشن میں ترتیب کا بھی کوئی خیال نہیں رکھا گیا تھا۔ اس دفعہ یہ نقص بھی دور کر دیا گیا ہے۔

مالک رام (ایم۔ اے)

بسم الله الرحمن الرحيم

دیسپاچہ

۱۲۵

بنامیز و سبد چیں میوه را گویند که پایان موسم بر شاخسار ماند و چوں آنرا
 بچینند شاخسار پله بار ماند هر آئینه آنچه پس از الطباع کلیات فارسی گفته
 شد و آنچه یاراں از دیریں مسودات داشتند و من از آن خبر نداشتم
 و اینک بن رسانند در اوراق جدا گانه ضبط کرده شد و آنرا سبب چیں نام نهاد
 آمد و انهم که از فراهم آوردن کلیات که ده هزار بیت دار و چه کشود که از این ابیات
 که در شمار هزار بیت نتوانند رسیدند و بخواهند که تفرقه اقسام شعر و تفهیم
 و تاجید و قید و لطف و سال بریناقتہ ام آنچه گفته ام و از دیگران یافته ام نگاشته
 ام و اکنون که نامور کهن را تراوش نماید کلک از کف فرو گذاشته ام
 پس اگر سخنی در اندیشه خواهد گذشت روشناس صفحہ نخواهد گشت یا رب
 گسستن پیوند جهان و تن برین آسان باده و در آن دم جز حمد تو و نعت محمد علیہ السلام
 در دل و بر زبان نگزارد و

قصید اول

بیا که مدیج خداوند را دگر گویم
 چنانکه اوست نیارم تنای داو گوشت
 ز دفتر بست فزول بح و من زخیرہ مری
 بہیں شکوہ خواہد کہ گویش خاقان
 جہاں کنشای و جہاں پر و جہاں آرا
 وے آنچنان و من اینساں کہ ہم سازم
 گے ز خاک ریش آب زندگی خواہم
 دریں نور و کہ از نغز نغز تر سنجم
 ز غیب آنچه فرو ریختند در خاطر
 کہ بے مبالغہ فرزانہ لار و الگن را
 از آنچه گفتم انیس پیش بیشتر گویم
 بقدر وصلہ خوبش تن مگر گویم
 بر آں سرم کہ دریں صفہ سر بسر گویم
 دگر زیادہ انیس چسیت تا دگر گویم
 چو آن قدر توان گفت این قدر گویم
 سپہ نظر و انجم سپہ اگر گویم
 گے بیج دم و گے فرشتہ فر گویم
 دریں خیال کہ از خوب خوبتر گویم
 نخست از رویہ شش بہہ گے گویم
 وزیر اعظم سلطان بحر و بر گویم

بدین کلاه که فربیاں ازو بارو
 بیا که لشکر نواب تا مدار آمد
 ز چرخ اول و چارم بمزد خرویدی
 ز شادمانی نظاره رخس هر دم
 ز خاک راه وے اکسیر در نظر دارم
 ز شاعری به ندیکی رسیده ام بخاتم
 رعایت ادب آئین من بود ناچار
 پس از وصول بمنزل پیام من که برو
 به بزم گر نهد بار چون سوار شود
 هزار زمزمه دارم بهین نه یک سخن است
 هم از فساد دل زار و داغ غم ناالم
 زبان و از زبانم شمر و فشان گردد
 شود رکاب تگاور و رکاب ناپیدا
 بکلبه ام که هر شبح اخس پوش است
 من آن نیم که بهنگامه سخن سازی

گزاف نیست اگر شاه تاجور گویم
 برم ز چشم بدل این نوید و برگویم
 طلب کنم نه و خورشید تا خبر گویم
 به چشم تهنیت رونق نظر گویم
 زخم سیاه اگر حرف بیم وزر گویم
 که رویداد به پیرایه سمر گویم
 فسانه گرچه دراز است مختصر گویم
 اگر نه آنچه تو اتم درین سفر گویم
 ز سرگزشت حکایت برگذر گویم
 که چون تمام شود آن سخن ز سر گویم
 هم از نزاع رگ جان و بیشتر گویم
 اگر براه حدیث تفت جگر گویم
 اگر روانی سیلاب چشم تر گویم
 سخن ز تیرگی طالع همنر گویم
 گنج ز خاور و گاسه ز باختر گویم

سخن نهال نو و کهنه یا غماں غالب نهال را به نوبی مژده نگر گویم
 طریق وادی غم را کسی نبوده رفیق خود از صعوبت این راه جز خطر گویم
 در آن دیار که گوهر خریدن آتشی نیست دکال کشوده ام و قیمت گهر گویم
 ز عروجه نیاکان خلیش در نظر هزار گونه حکایات محتسب گویم
 سخن طراز دعا یافت اینست نخل او دگر بجای ثمر بعد از این اثر گویم

دعای دولتشاه و وزیر هواره

ز نیم شب کم آغاز و تا سحر گویم

قصید دوم

وقت آنست که خورشید فروزاں به بیکل گردد آئنده گرانیده بفرگاه حل^ع
 وقت آنست که بن دار بهار آراید نو نهالان چین را بعروسانه بصل^ع
 وقت آنست که خاک تیره جو مست شود که به کیفیت لایمی نایب است دل
 وقت آنست که بینی ز گداز رخ و برف بر رخ خاک و ال گشته زهر سو منهل

ع^ع یعنی زبده و شمع ۱۲ ع^ع یعنی بارگاه ۱۳

ع^ع یعنی داروغه و توشه خانه ۱۴

وقت آراستن جیش بهار است که باد
وقت آنست که از بهر برون راندن نعل
باد پرکار شود لفظه خاکش مرکز
هر چه کاهاز شب البتہ قزاید در روز
سبیل نبود که رواں گشته ز آب باران
رستنی بسکه ازین آب کند نشو و نما
من بفکر دیگر و غیر چنان پندارد
چه کشاید شگفتا غنچه اگر بر سر شاخ
خود چرا هرزه ز رنجورتی ز گس نالم
چه بود سود من از دهر اگر در صحرا
نشود کار دیگر گوی چو بود ماه به نور
نیست در آینه مذہب بیک رنگی من
چشم پر روضے دل افزون کسے وقت تمام
چون چنین است که از بهر هوا دار گل
کلک من دفتر تشییب کشاید زان پیش

ز دبیچار آینه داغ شقایق صیقل
ابر را بیشتر برق دود در اکحل
که درین دایره هر نقش نشیند بیل
کم شود دود ز افزایش نور شعل
هست شاخا بہ نہر لب و جوئے عمل
کام ذوق شکر و شیر برد از حنظل
که سخن میکنم از تازگی دشت و جبل
من دول نام یکے عقدہ مالائیل
که ز شبنم بودش دیدہ گرفتار سبیل
آب در گو بود و سبز گیا بر سبیل
نکند قدر من افزون چو دود غور کحل
این گل و سبزه بجز صورت غمی و بیل
که ز چشم بدایام مبینا و خلل
سبزه را نامیہ در باغ فرستادول
که طراز رقم مدح در آرد یہ عمل

ورقِ شعر بہ از باغ کہ ریجانش را گر چه خواناست خطا است آتشِ اہل
 اندرین وقت کہ بہترین سہ را وقت گذشت اندرین حال کہ نوروز بود مستقبل
 خامہ یار بُد آہنگ، دلا ویز صریح زخمہ بر تار روان کرد بہنجار غزل
 پیشبر و تہنیت مقدم ہنگام بہار زمزمہ حدیثِ نواب گورنر جنرل
 جان لارنس بہادر کہ کفیش زہا بیچ، میندہ نہ بیند بہاں جزا حل
 ایکہ در معرضِ فخر و شرف از عز و جلال ہرچہ بالست ہمہ یافتہ از عز و جل
 ایکہ در عہد تو کس شکوہ ندارد الا فلک پر ز بیکارتی مرتب و رحل
 اے بقر تاپ خرد منظر آتا رخرو اے بفرمانِ ازل محرم اسرار ازل
 بادشاہ ست شہنشاہ تو اورا دستور باشد این پایہ زہرگونہ امارت اکمل
 ایں وزارت کہ ترا داد ز شاہی کم نیست لے جہاں جوی و جہاں گیر و جہاندار جل
 مہر زان خط شعاعی بسبیل تمثیل (قطعہ) ماہ زان دماغ گرا نیای بعنوانِ شل
 پہلو زست کہ تو بین تو باشد کفیش نفوذِ خنکے ست کہ تغائی تو دارد بکفیل

عہ جشن سہ نام پیشہ است کہ پارسیاں در آفتابِ قوس کنند ۱۲

عہ بمعنی الاپ ۱۲

عہ بمعنی قدرت و کرامت ۱۲

بسکه دولت به رسم خشن تو دارد پیوند (تلمه) چوں بجلانش در آری بفرشت جیل
 آس شود سوده گوهر بنود این گنج دال رل و نلی که دهر وی در آتمای رل
 بشنوا ز من که ز بانم گهر افتال ابیت کش ز بارنده نیسان نتوال داویل
 بمن از پیش گورنست هما یول تو یق میرسد بر خط سافقه روز ازل
 هست زان دفتر خزانه فرخ آتار رقیه چند مرا زب و جیب و بعل
 از چهل سال رجوع بدر دولت تست دایه ما یافته ام از تو چه اکثر چه اقل
 روشناس کف پاسبان تو بود دیده من خالی از گرد ربهت نیست هنوزم کل
 چوں ترا دو قصاصت مصیب دامنای هند چوں ترا کرد مر جیح ارباب دل
 از قدوم تو برافروخت رخ شاه ملک از وجود تو فزون گشت شکوه کونسل
 میفرستم به نظر گاه تو نظم و نشرے خالی از طول کلام و تهی از طول ل
 غالب گوشه نشین روبه تو آوروں دلش از نیم و نیم است و دماغش مختل
 بر چنین بنده دیرینه بختنای که او نیست با این همه در طریقی تنبل
 اندرین نامه که نامی به ثنائے تو بود میکنم ختم سخن لیکن از روی کسل
 بل ازان راه که در معرض حسن گفتار نظر افروز بود بشیوه مائل و دل

درد عاشق و جسد اگر نبود نیت زبیاں
خواہش چند قرار آدم اینک بجل
بہر ذات تو زدادار تمنہ ادام
شادمانی و توانائی و عمر اطول
وز پئی دولت و اقبال ہماں میخواستیم
کہ ز چشم بدایام مہیتا و خلل

قصیدہ سوم

تجلی کہ ز موسیٰ ربود ہوش لہور
بشکل کلب علی خان دگر نمود ظہور
نخستہ سرور سلطان شکوہ رانازم
کہ رشک بر گلہش دارد افسر فقہور
ہوائے لطف سے از جان خورید نیش
نگاہ قہر سے از دستہ مہ زباید نور
دم نگار رش و صف کلام شیرینش
چو خیل مور دود بر ورق حروف طو
فضائے زنگہش شاہ راہ قہر و غضب
بساط زنگہش کارگاہ سور و سرور
بخوان شرع ہمیں ہم نوالہ شبلی
بہریم عشق ہمیں ہم پیالہ منصور
ز روئے را بطہ حسن ماہتاب جمال
بحسب ضابطہ جاہ آفتاب لہور
بحکم مرتبہ ادا حاکم و فلک محکوم
ز راہ قاعدہ شرع آمرست و اولامو
چو آب سیل روانے کہ ایستد بنگاک
زبہ و زیر و خیمہ شہر بایر دانادل
بود ہمیشہ بہ فغان و سے شراب لہو
زبہ و زیر و خیمہ شہر بایر دانادل
بنائے منظر جاہ ترا رحل معمار
ثوابت کرہ چرخ ہشتمین مزدور

شنایگر تو سکندر به بار جای جلال قفا خورِ توار سسطو بدر سگاہِ شعور
 برای بزم نشاط تو شمع چوں یزید ^(قطعه) نه پیم گاو بکار آورد و نه کافور
 ز فیض نسبت خلق تو عنبر سارا بجای موم برآید ز خانه زنبور
 بدین خرام و بدین قامت و بدین ^{بفتا} ^(قطعه) زهر فاخته آئی اگر بسوی قبور
 جهان جانی و جان جهان عجب نبو که از ورود تو هر مژه رقص اندر گور
 به پیشگاه تو زانو نمی زند انصاف ^(قطعه) که ای رحم و کرم در جهانیان مشهور
 در انتقام کشتی شیوه کرم نگذار بر آرا کرم دل بدر سگال از ساطور
 توئی بعقل فزاینده عروج علوم توئی بعلم کشاینده عقود صدور
 صریح نامه من بین کی را بدیدل چنانکه از لب داود استماع زبور
 سواد صفحہ من بین و تالیش معنی جیساں چو شمع فروزنده در شب دیچو
 امیر زنده دل آس والی ولایت نظم به گنج خانه گنجی نظم امیش گنجور
 غروب مهر و طلوع مهر دو هفته بود رسیدن تو بدین اوج بعد آس مغفور
 چو او بزرگ زمین رفت آس لایت یافت تو باش والی روی زمین قرون و دهور
 به انجن نرسیدم ز ناتوانانے و بعضی شنای و عا نیم معذور
 بنجاک پای تو گر دستگاه داشته نبوده نیم دور نی در تو مصبور

من آن کسم که ز افراط و زشتن خلاص
 توئی رحیم دل و من سقیم دوری به
 کف دست تپی ترز کیسه دلاک
 کی ز ما و کرم از شما بلا تشبیه
 نظر پختگی و پیری و تهیدستی
 شعار غالب آزاده جز دعا نبود
 بدهرتا بود آئین که در تو آرند
 بزم عیش تو نا بهید باد زمزمه سنج
 محب ز لطف تو بالنده چون تو از ساز
 به غیبت است مراد معنی دوام حضور
 بهادر نجر شوی از نظاره رنجور
 کله بسیند بیه تنگ تر ز دیده مور
 ز کرد کار بود رحمت و ز بنده قصور
 قبول کردن تسلیم من خوش است ز تو
 که با دخی دعا گوئی در دعا مشکور
 رباب و رربط و قانون نه بکھن تو
 نسیم عطر فروش از شمیم طره حور
 عدد ز بیم تو نالنده چون خر طنبور

قصیده چهارم

تعظیم غسل صحت نواب کم بگیر
 امروز میرند بود انجمن طراز
 دائم شنیده که در افتضا مغرب است
 جوست بریده اندوز و کرده اند آب
 هنگام شب که زیر زین یا شد افتاب
 زان عید کال مصاف بود جان غلب
 آفرود گشت شاه نجف بر بهرامیر
 سر چشمه که خضر شد انوس بقا پریر
 حمام را بوحض ازان فرخ آگیر
 از تاب مهر گرم شد آس آب گزیر

حلام عرض بنگر و گلچین آسمان
 طاسش یکے ز زہر و دیگر ز شتری
 صبح بدستگیری ایام روشناس
 صبحے بمایہ بخشی آفاق نامور
 گر مایہ چنای خوش و کپے چنای نکو
 آمد برای غسل یہ گر مایہ اندوں
 نواب کز وفور جلال و جلال غلبش
 ناظم کہ شور نظم نظامی نظام او
 گر لطف معنی است نظامی عدیل او
 وقت نفاذ حکم فلک با شریش مطیع
 ای آنکہ در فروزش سیمائی عروہا
 در لشکر تو مالک عترب بود عس
 در مسلک رضائے تو ز اوش مرید
 من بندہ در خرابہ دہلی بکنج غم
 گفتی کہ از فروتنی غمہائے جانگداز

وال را سفید کردہ فروغ مہ منیر
 ای سیم خاص وال دو بین زرنالگیر
 آوردہ از غم و عصا بہر چرخ پیر
 در شش بہت ز نور زان کردہ چو شتر
 فتنے چنیں مبارک و وقتے چنیں ہجیر
 مانند معنی کہ دہد روئے در ضمیر
 گوئی شہت و مسند جانش بود سریر
 رہ بستہ بر ترانہ سودا و دیو تیر
 و در حسن صورت است بود یوفش نظیر
 حین صلاح کار خرد گردش بشیر
 ہزار تو ہجو ماہ زمہر ست مستیر
 در وقت تو دالی جوا بود دہیر
 در مجلس غتاب تو کیواں کہن امیر
 بودم بسی نرنند و جگر خستہ و حقیر
 بچوں نمک و راجم بچوں شکر بہ شیر

در لرزه عضو عشق از باد دیهی
 بود اشک چشم من ز گداز جگر بقسم
 گوش گران دروئے پر آئنگ پشت کوفه
 میگرد و هوم از خلّه خار غم فغاں
 ناگاه صبح گاه بد بچوئے نگاه
 سجاده در نورد و شراب صبوح خوا
 کانداز را پور نوید فرح فزا
 اکنون ز سنگ رگ بدرآم اگر زور
 در خوا بگاه من ز فراوانی سرور
 دیگر میاد خانه من در کفم روان
 ایمان من گذاردن حق مدح تست
 حق نمک مدح و شنائے کم ادا
 حق جو و حق شنام و حق گو و حق گنا
 گرفته ام ز کار و افتاده ام ز پا
 اینک فراغ و اخت نیکی و خجسته وز
 ۱۲۸۱ ۱۲۸۱ ۱۲۸۱

گفتی معذیم من و سرماست ز مهریر
 زان سال که بود گوشت رویم ز غم زبیر
 و ز غم بیدینه تعبیه چون چنگ سد نفیه
 غالب که هیچگاه نالده ز زخم تیر
 دولت در آمد از در و فرمود کای فقیر
 دل شاد باش و از غم بے رفق تیر
 دروئے همه حکایت گر مایه و غدیر
 پندارم این کشیدن کمولو و از خمیر
 چندین هزار زمزمه دار و نسیه
 جز نفقه نشاط اگر باشدش صریر
 آں مدح گر طویل بود و ربود قضیر
 منکر بدین که مدح قلیل است یا کثیر
 ترسم چراز اشتلم منکر و نکیر
 نیز شے کار بخش و توام باش دستگیر
 پیدا است زین سه لفظ سه تایی و بلندیر

خالی مباد جاسے تو در بزم گاہ باغ تاسا زانو ابود و مرغ را صغیر

قصیدہ پنجم

زہے دو چشم تو در معرض سیکاری چو بختیارک و بختک بمردم آزاری
 زہے بزور بدیع الزمان گشتی گیر کہ کوہسار چو نارنج تر بیفشاری
 زہے خیال تو آدم رہا چونندک دیو دماغ اہل نظر قاف اوست پنداری
 زغمرہ تو چہ گویم کہ آں بود ز عمر دلیر و چست و ہنرمند تر بعیاری
 اگر تو نیستی از ساحران عظیمہ چرا یہ لہو ہی آتش از ہوا باری
 ہدیس جمال کہ داری عجب دارا گر کند چکیدہ قدرت ترا پرستاری
 بہر روئے تو گر دیدم آفتاب پرست نہ ایرجم کہ بحث تن و ہم بدیں خواری
 سپس بمتہ پ تو رج کہ بوداہ پست ترا پرستم ازیں رو کہ ماہ خساری
 توئی بمعنی اصلی ہو بود نورالدہر ہمیں بنام کہ معنی نداشت پنداری
 چکد ز زلف تو خون و دم بدانگونہ کہ ریزد از لب زنگی در آوی خواری
 فغان ز بار غم و ہر کاں بسجین عمود خسرو ہندست در گرانبزاری
 بہ پیش چرخ مشعبد چہ ہوشیار پست کہ ایں بصر بدہ چہ چوں عمر ز طراری

ز روی ریش ترا شد ہی به بیہوشی
 ز فرق تاج را بایدهی بہ شکاری
 خصوصتے بمن افتادہ زالی دنیارا
 کہ دُوم جیشہ بود در فون مکاری
 بجیش عشق منم سر بر ہنہ پتشی
 کہ موئے مرہم کردہ است ستاری
 نہیب فتنہ بہا چو پشش گزی اند
 کہ بود ہر لکدش را جراحہ کاری
 شدت لاغری من کلیم غیبی من
 کہ باشم توام انصا ضرا نہ انگاری
 منم کہ فکر من اندر زین شعر و سخن (قطعہ) ہمیکہ گشت ز اشقر بہ تیز رفتاری
 چہ افتادہ کہ یارب کتوں چو انائیں
 بخاک و خوں پندم تن ہی بنا چاری
 چنان بخوردن غم عادی کہ چوں عادی
 نبوہ ہیچ گیس سیریم ز پر خواری
 نہادہ ہم نفساں نام من ملک قاسم
 ز خون دیدہ بود بسکہ جامہ گلناری
 رسیدہ نخل بہ فکر من از عمر میراث (قطعہ) کہ ہیچ گہ نہادہ در سخن مرایاری
 دروغ گفتہ ام آں فکر نیز ز نیل است
 کہ گم شود ز عمر در دم گرفتاری
 چو حمزہ را بہجاں بعد مرگ مہر نگار
 ز تیغ و تاج و گیس روئے داوینزای
 نماند در نظر و زد کہتہ اسلوبے
 جز آنکہ باز کشاید دکان عطاری
 دست حمزہ و لب و فسونگری عمر است
 بار آہ کہ زول نبوش مددکاری
 شد آنکہ بود کلام طلسم گو بہر بار (قطعہ) ہمارہ نہر ز آب کبر در اں براری

چو حمزه کش به عقابین در کشید فلک
 بقاست قرض و نم حمزه وز بهر من اند
 چو ساحرال همه را شغل آتش افشانی
 زنده بهر نشد زهر حمزه به آن به
 مگر بفضل و سآیم هر دل زنده بلا
 امیر کلب علی خاں بهادر آن که بو
 درش نوازش طبل سکندری دارو
 بود پلارک افراسیاب پیش در کف
 چگویم از منط لشکر ظفر پیکر
 همه مقابل مقبل بناوک اندازی
 بیا به بین که در آرد سآیم امیر کبیر
 چو قدر آنکه جلوه در حمزه بود اینک
 سز که خیر بر اقبال خود کند کند
 مهر برورش از سستی زمره شاه
 شبنده که خداوند با خیر چو بود

بدام و ام نفس میکشم بدشواری
 چهل خلیفه تقاضایان بازاری
 چو آرد همه را ذوق آدم اواری
 که نشد اروی نوشی و ال چنگاری
 چنانکه حمزه به نیروی بی فرخاری
 عدیل حمزه در اسپیدی و سالاری
 ز سبب بلندی آوازه جهان داری
 که هیچکس نشود چون هلال زنگاری
 که در شمار نیاید می ز بسیاری
 همه مسایم خسرو به طاقت اظهاری
 سپرده اند شاه را علم داری
 رسیده است بخاقان چین جلوه داری
 انری که یافته تو قیغ گرز برداری
 مگر یک بود از کافران ز نهاری
 کنون به بندگی نخواه گشت اقراری

گزشت آنکہ چہ تقدیر کردہ ام بیگفت
 کنوں بجز چہ تقصیر کردہ ام گوید
 رموزِ حمزہ فرویلِ خمیش نشیں غالب
 زنت رونق گیتی بدانش آرائی
 قصیدہ توو لے کاسہ گدائی تست
 غمیں مہاش کہ از گنج خانہ ثواب
 بوقت گدیر گدار دعا ست آویز
 چراغِ دودہ سرور علی محمد خاں
 ز روئے کلب علی خاں ہمیشہ روشن با
 بمقتضائے غلط فہمی و غلط کاری
 زبندگانِ خدا چوں بے رسد خواری
 چرا مرا بے پختہ ہائے ہرزہ آزاری
 زنت زینت معنی بہ لغز گفتاری
 ستودہ آمدہ باشی زرنجِ ناداری
 خود آنقدر کہ بدل داشتی بدستی
 بر آردست بدرگاہِ حضرت باری
 گزین ہمال تہ درقن سپہداری
 چنانکہ تابشِ مہرازِ سپہر زنگاری

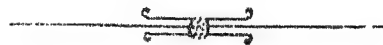
قصیدہ ششم

تاچہ نیرنگِ ستائیں کا ندیں جہاں آوڑہ اند
 مرغزار سے کال بود و راز و دیاہ زرو
 رنگِ گلہائے بہاری گرنہ بینی گو میں
 بوئے گلہائے بہارا ز بہر کراں آوڑہ اند
 رونق کز بہر باغ و بوستاں آوڑہ اند
 در بہشت آں خود نہ باشد لکڑا زادی بہشت

آنچه باد از غنچه می آورد و می زرد بر مشام
 هر چه خوامی در میان از کبریا نشانده اند
 هر چه می بینی و خواهی دید در فرخنده بزم
 پنج دیگر بعد از این آید و اکنون بیدنگ
 چه جوهر را شماست نیست گویم محلاً
 تا ز بخشش هدیه شاه هندو انگلیس
 جیهه و سر تیغ کاں چشم و چراغ دولت
 از شعاع مهتار از پر تو قوتاب پود
 در حایل کز گلوئی شهر یار او بختند
 تیز و تیز که بچوں برقش از روز ازل
 و آن زل پیکر پیکر برفق تیغ و تیر
 ابرمانا پیل کز عدش صد انجمنه اند
 گریه پشت پیل زربس جل فرو افکنده اند
 دیگر آن زربس سلب خرسید منظر بالکی
 قوس کاں بسط گروں جائے سعد الکبر

آشنایان شمیم از عطرهاں آورده اند
 هر چه جوئی بر زمین از آسمان آورده اند
 تانہ پنداری که اینهارا لیکال آورده اند
 گنج باد آورده گنج شایگان آورده اند
 حاصل صد ساله دریا و کال آورده اند
 خلعت از بهر خدیو شنه نشان آورده اند
 بهر فرش از فراز فرقداں آورده اند
 جامه های زرنگار و زلفشان آورده اند
 گوهر از پرین و تارا از کیمکشان آورده اند
 بے نیاز از گردش سنگ فسال آورده اند
 از سوادش جسم را حرز مال آورده اند
 برق و شش تو سن که از یافش عین آورده اند
 بهر تو من گوهریں بر گستوان آورده اند
 کز نفخ داوه قوسش دیاں آورده اند
 نه که خود سازند و خود نامش کماں آورده اند

اینکه گفتیم بر طریق خلعت اہل حل عقد
 میہمانان کاں ہمہ فرماند بان کشور اند
 خازنان گنج غیبی میں کہ از رئے و داد
 دولت اقبال و فروع عزت جہاد و جلال
 رحمت حق آشکارا و نہاں و از ظہور
 ہم ز روی لوح محفوظ است گرامر و باز
 شاہ داور را نویں بین دولت دادہ اند
 چون شمار عمارت انسان جزو راستقبال نسبت
 و انگہ بر خند چہاے کہ بستند این زمان
 قدسیاں گفتند یارب دیر نادا این امیر
 چوں نماز قریب است از من آئینہ بس است
 ہر چہ بی با نیست و بی شایستگی آودہ اند
 این فتح از بہر والا میزبان آودہ اند
 بس شکر فاشیائے دیگر از مغان آودہ اند
 کز فراوانی نیکو در گماں آودہ اند
 روشنی چشم و نہ روی رواں آودہ اند
 حکیم حکم بہر ربط جسم و جان آودہ اند
 شہریاں را مژدہ امن اماں آودہ اند
 بدو امش غبت پیمان ریایں آودہ اند
 خضر را کاں زندہ میگردد ضماں آودہ اند
 آنچه عالمیے است دل پرزبان آودہ اند
 شاد یا شتم کش حیات جاد و داں آودہ اند

ترکیب بند

خواہم از بند بزرنداں سخن آغاز کنم
 غم دل پرودہ درمی کرد و فحال ساز کنم
 بنوائے کہ زمزم ناب چکاند خوباب
 خولش تن را بہ سخن ز غم زہ پر داز کنم
 در خرابی بجہاں میکند بنیاد نہم
 در اسیری بہ سخن دعویٰ اعجاز کنم
 بے مشقت نبود قید بشعر آویزم
 روز کے چند رسن تابائی آواز کنم
 چوں سرایم سخن انصاف ز جرم خواہم
 تاجہ افسوں بخود از میبست صیاد و دم
 چوں نویم غزل اندیشہ ز غماز کنم
 یارہ یرینہ قدم رنجہ مفرنا کاہنجہ
 تاجہ نول در جگر از حسرت پرواز کنم
 ہائے ناسازی طالع کہ ہن کرد باز
 اس نگجد کہ تودر کوہی و من باز کنم
 اہل زنداں بسر و چشم خود مباداؤ
 باخرو شکوہ گراز طالع ناساز کنم
 ہلہ دزو ان گرفتار و قانیست بشہر
 تا بدین صدر نشینی چہ قدر ناز کنم
 ہلہ دزو ان گرفتار و قانیست بشہر
 خولش تن را بشما ہمد و ہمراز کنم
 من گرفتارم و ایں دایرہ وزخ تن
 در سخن پیروی شیدوہ ایجا ز کنم

گرچہ تو قیغ گرفتاری جاویدم نیست
 لیکن از دہر و گر خوشدلی امیدم نیست

شمع ہر چند بہر زاوید آساں سوزد
 خوشتر آنست کہ بر قطع در ایواں سوزد
 عود من ہرزہ مسوزید و گر خفتنی ست
 بگزارید کہ در مجمر سلطان سوزد
 خانہ ام ز آتش بیدار عود سوختن بربغ
 سوختن داشت ز شمعیکہ شبستان سوزد
 منم آں خستہ کہ گر زخم جگر بنمایم
 برین از مہر دل گبر و مسلمان سوزد
 منم آں سوختہ خرمن کہ ز فسانہ من
 نفس را بر وورہ زن و دہقان سوزد
 منم آں قیس کہ گر سوئے من آید لیلی
 نخل از شعلہ آواز بخدی خواں سوزد
 تاجیانم گزرد روز بہ شبہا در یاب
 از چرخے کہ عسس بر در زندان سوزد
 تنم از بند را تہوہ رقیباں لرزد
 دلم از درد براندوہ اسیراں سوزد
 از نم دیدہ من فتنہ طوقاں خیزد
 از نف نالہ من جو ہر کیواں سوزد
 آہ ازین خانہ کہ روشن نشود در شب تار
 جزیدان خواب کہ در چشم نگہباں سوزد
 آہ ازین خانہ کہ در نئے نتواں یافت ہوا
 جز سمو میکہ خس و خوار بیاباں سوزد

اسے کہ در زاوید شبہا بچرا غم شمری

دلم از سینہ بروں آر کہ دا غم شمری

پاسباناں بہم آید کہ من می آیم
 در زنداں بکشائید کہ من می آیم
 ہر کہ دیدے بدرغوش سپاسم گفتے
 خیر مقدم بسرا بید کہ من می آیم

جادو شناسم و زانو بشما می ترسم	راہم از دور نمایند کہ من می آیم
رہرو جادو تسلیم درستی نکند	سخت گیرندہ چرا مید کہ من می آیم
خستہ تن در رہ و تعدیہ بضرور است اینجا	نمک آید بسیار کہ من می آیم
عارض خاک پیا شنیدن سخن تازه کنید	روقی خانہ فرمایند کہ من می آیم
چوں من آیم بشما شکوہ گردوں نہ روتا	زین پس تراز نمایند کہ من می آیم
ہاں عزیزاں کہ درین کابلہ قامت آید	بخت خود را بست نمایند کہ من می آیم
تا بدروزہ زنداں پئی آوردن من	قدے رنجہ نمایند کہ من می آیم
چوں سخن سنی و فراگی آئین من است	بہرہ از من بر بایند کہ من می آیم
بخود از شوقی بہالید کہ خود باز روید	بمن از مہر گرایند کہ من می آیم

بسکہ غویشاں شدہ بیگانہ زندانی من

غیر تشگفت خورد گر غم ناکا می من

آنچہ فداست ہم امروز آید گوی	آفتاب از جہت قبلہ برآمد گوی
دل و دستیکہ مرا بود فرمان کار	شب روزیکہ مرا بود سرآمد گوی
سرگزشتہ ہمہ رنج و الم آرد گفتی	سرگزشتہ ہمہ خوف و خطر آید گوی
بہرہ اہل جہاں چوں ز جہاں رویم است	بہرہ من ز جہاں بیشتر آید گوی

خستنی بستن من عیس نیست برو
 بهنرم را انتقال کرد به خستن ضارح
 غم دل داشتم اینک غم جانم داوند
 چرخ یک سرگردانیه بر زان خواهد
 مژه امشب ز کجا اینهمه خواب آورد
 خود چرا خول خورم از غم که بغضوار می کن
 خواجه هست درین شهر که از پریش و

مصطفی خاں که درین واقعه غمخوار من است

گر بمیرم چه غم از مرگ عزادار من است

خواجه دادم که بسی روز نماغم در بند
 نه پسندم که کس آید نتوانم که روم
 خسته ام خسته من و دعوی تمکین جانشا
 شادام از بند که از بند معاش از اوم
 آسمه و خامه بیارید و سحلی نبولید
 یارب ایس گوهر معنی که فشانم ز کجاست
 یکانی که شب از روزند انم در بند
 جانب در بچه حسرت نگرانم در بند
 بن سخت سن پتیدان نتوانم در بند
 از کف نشسته رسا جامه و تا نم در بند
 خواب از بخت می وام ستانم در بند
 بنده بر دل بود و نیست ز باغم در بند

هر کس از بند گران نالد و ناکس که نم
 خوش خوش بهر صیبت زده رنجی دگر است
 نالم از خویش که بر خویش گرانم در بند
 رنج از دیدن رنج دگر انم در بند
 مشش مه از عمر گرامی گز انم در بند
 گز و نیز چه عید رمضانم در بند
 مدت قید اگر در نظر من نیست چرا
 خون دل از شره بیصرفه چکانم در بند

نیستم طفل که در بند رباتی باشم
 هم ز فوق است که در سلسله خانی باشم

من نه آنم که ازین سلسله ننگم نبود
 چنگم چون بقضا زهره جنگم نبود
 زین دورنگ آمده صدر رنگ خالی بنظر
 گله نیست که از سخت دورنگم نبود
 راز دانا غم رسوائی جاوید بلاست
 بهر آزار غم از قید فرنگم نبود
 لرزم از خوف درین جبهه که زخمت گل
 ور نه در دل خطر از کام نهنگم نبود
 زین دو سر ننگ که پویند بهم می ترسم
 بیخه از شیر و هر اسه ز پلنگم نبود
 منم آینه و این حاوشه زنگ است
 تاپ بدستای آرایش زنگم نبود
 آه از ان دم که سرانید ز زنداں آمد
 اندرین دایره گیرم که درنگم نبود
 همدماں داروم امید رهای در بند
 دامن از بعد رهای تیر سنگم نبود

جور اعداء رود از دل برائی نیکین
 طعن اجاب کلم از زخم خدنگم نبود
 به تشکاف قلم از سینہ بڑی میریزند
 بسکه گنجائی غم در دل تنگم نبود
 عاشق الله که دریں سلسله باشم خوشنود
 چکنم چوں سراپا رشته بچکنم نبود
 به صریح قلم خویش بودستی من

اندرین بند گراں بین و بسکه ستی من

همداں در دلم از دیده نهانید همه
 غالب غمزده راز حق خوانید همه
 الله الحمد که در عیش و نشأ طیبید همه
 الله الشکر که باشوکت و شانید همه
 هم در اقلیم سخن شاه نشانید همه
 هم در آئین نظر سحر را زید همه
 چشم بد دور که فرخنده لقائید همه
 شاد باشید که فرخ گهرانید همه
 سو و بینید و فادیده و نور ید همه
 زنده مانید صفا قالب و جانید همه
 من بخون خفته و بنیم همه بینید همه
 من جگر خسته و دایم همه دانید همه
 در میان ضابطه مهر و قاسم بودست
 من بر نیم که هر آینه بر آید همه
 روزی از مهر نگفتی فلاخ چون است
 یاسی از لطف بگویند چسانید همه
 گرت با شتم بهماں خار و خشم کم گیرید
 ایکه سر و سمن باغ جهانید همه
 چاره گزنتواں کرد دعائے کافی ست
 دل اگر نیست خداوند زبانید همه

هفت بند است که در بند رقم ساختم بنویسید بهر بینید و بخوانید همه

آی نباشتم که بهر بزم ز من یاد آرید

دارم امید که در بزم سخن یاد آرید

ترجیع بند

ورود سرور سلطان نشان مبارکباد
 به شهر مقدم نو شیر و ایل مبارکباد
 سرور خوشدلی و انبساط و آسایش
 نشاط شادی و امن و امان مبارکباد
 نه این دیار که شهر سبب در غمروهند
 بلکه هنرگران تا کراں مبارکباد
 ز طبع خلق پدر بر عدل ناسازی
 دوام رابطه جسم و جان مبارکباد
 و فور عیش بداری خلق ارزانی
 بهجوم خلق بر آستان مبارکباد

ذریعہ شرف و عز و جاه شهر آمد

وزیر بادشہ و بادشاہ شهر آمد

بہ اہل شہر گونا بہ خویش تن تازند
 نشاط و شادی و شور و سرور آغازند
 بساط طہائے گرانمایہ در فضا سہم
 بگسترند و بہم طرح بزم اندازند
 ز خیمہ ہا و سراپردہ ہائے زگارنگ
 سپہر ہائے دگر یریزیں بیفرازند
 و میکہ ایں ہمہ آئیں بشہر بر بندند
 زخانہ بہر پندیرہ شدن بدرتازند
 چو رستے دیدہ فروز خدایگان نگرند
 پدیں نواسے دل آویز نقشہ چرازند
 ذریعہ شرف و عز و جاه شهر آمد
 وزیر بادشہ و بادشاہ شهر آمد

جمال کو کبر شہسوار می بینم فروغ بخت ویریں روزگار می بینم
 ہزار و ہشت صد و شصت و شش سال سے بہارِ نمانہ بفضلِ بہسار می بینم
 زمانہ در پہ قطع امید و من بخیاں خوشم کہ روی خداوندگار می بینم
 بہار کہ چو سکندر ولایت می نگرم بجا کہ رہ چو ارسطو ہزار می بینم
 ندیدہ بلبلِ بے بال و پر بچاں پیباغ بحیرے کے سوتے رکھزار می بینم

ذریعہ شرف و عز و جہاں شہر آمد

وزیرِ بادشہ و بادشاہ شہر آمد

ریحِ نکو سے ترا ماہِ آسماں گویم قد بلند ترا سرو بوستان گویم
 حدیثِ مدح تو بہر بود منطقِ من مگر یہ تہنیتِ طالع زباں گویم
 گور زری نہ ز شاہی کم است میدانم تو ہر چہ نام نہی خویش را چناں گویم
 بہ پیرِ ہن اگر افشاں دہم شرک نہ نیست سخن ز رفیقین مغیر استخوان گویم
 ز زندگی کہت نیست ہم بدلِ شادام کہ دوستانِ یمن و من بدستان گویم

ذریعہ شرف و عز و جہاں شہر آمد

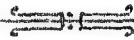
وزیرِ بادشہ و بادشاہ شہر آمد

ہمیشہ بر خطِ داد و درجہاں بنانی تو آصفی کن و کٹور بہ سلیمانی

رنج تو مہرِ دشمنانِ بے عالمِ افرین
 کفِ تو ابر بہاں بگو بہرِ فشان
 نہاں یہ طبع تو اسرارِ علمِ اشراقی
 عیاں زدے تو انوارِ فیرِ پروانی
 یہ علم و لطف ترا شیوہ ملکِ شاہی
 بہ ہزل و جود ترا دستگاہِ قانی
 یہ ہیں ہر اکینہ تری جمع بندِ عالمِ سارا
 کہ آیتے است گرانما یہ درشنا خوانی

ذریعہٴ شرف و عز و جاہِ شہرِ آمد

وزیرِ بادِ شہ و بادِ شاہِ شہرِ آمد

مثنوی

دربیں سال نواب عالی جناب	بروئے زمیں غیرت آفتاب
محمد علی خان فرخندہ نوی	کہ ہم نامدار ست و ہم نامجوی
چون شست بر سندی سوری	از سوری یافت آل برتری
کہ از سوری یافت شاہی رواج	کلاہ مہی گشت ہمسرہ تاج
زہے شہرت ایں ہمایوں جلوس	کہ آوازہ افتاد در روم و روس
ز غالب کہ از روزگارے دراز	بریں عنقبہ ساید جبین نیاز
بہ نظارہ حین اقبال جشن	سخن رقت در بارہ سال جشن
پس از شکر داد ارجاں آفریں	چنیں گفت پیر قناعت گزین
کہ چون اختر نیک آمد بفال	ہم از اختر نیک پیدا سیال

قطعات

قطعه اول

غالبین نگین کتا گلشن بچا نام رکش جنات مخبری تحتها الانهار است
گر که لب تشنه تبا یخ اتمامش بود جو بهای آب هم در گلشن بچار هست

قطعه دوم

احترام الدوله مریاں وادتا دل کشا گر مایه انجام یافت
بامداداں رفت آنجا بهر غسل آنکه در گفتار غالب نام یافت
قطعه تبا یخ آن فرخ بنا هم در آنجا صورت ارقام یافت
شست پاچوں راحت آرام جیت هر دورا در گوشه حمام یافت

قطعه سوم

در بهار و دود و شست و شش از دنیا گزشتا بانوی شاد و صریح مکانی نام او
آنکه چو بالاسه ام کاخ شسته رو خوش آپ حیواں پیچته از ناودان بام او

مژنش ہم بر کمال حسن او آمد دلیل
چو نمیه کمال بدسر از نور چرخ شد جام او
در نور در هر وی شد سامه منسنگش
خود اساس آں زمیں بود انچه آرم او
گفت غالب سبیل فوٹش لیکن از روی نیاز
باد بابت رسول ماستی انجام او

قطعه چہارم

سپہر مہر تہرے دیسے کشور ہند
کز انتقام تولد بشکفد چو گل نسیم
بقدر فہم من است اینکہ گفتہ ام ورنہ
نوازش تو دمد روح در عظام ریم
زرے و خوسے تو ہر دم در سدر زم
نگاہ را بہ فروغ و مشام را بہ بشیم
شکفت نیست کہ نوشیروان و سنجرا
کئی قواعد انصاف گستری تعلیم
تو آں امیر پیری کہ در جہانداری
خدا کلاہ ترا داد از زشش دہم
رو است سکہ بنام تو لیک حرف این است
کہ ننگ داشت نام تو از مسیکہ سیم
زرافت تو الف دال یافت بعد ازین
بہر کجا کہ الف نون بود بعد از جیم
پس از خرابی دہلی تو آمدی کہ وگر
کئی فلک زدگان را دریں دیار مقیم
سپس بنام تو شہر جدید خواہد بود
نہ آنکہ شاہ جہاں ساخت در دیار قدیم

ترا چنانکه توئی چوں توان ستایش از
چہ آید از اسد اللہ خاں بجز تسلیم

قطعه پنجم

بزم نواب جم حتم مکلوط	بوستان نیست پرز نعمت و ناز
اندلس بزم گاہ گسترده	اطلس چرخ جاے پا انداز
در فیضش بسان آئینہ	ماندہ ہموارہ بر رخ ہمہ باز
سودہ از بہر سرفرازی خویش	سرواں برورش جبین نیاز
ماہمہ بندگان فرماں بر	او خداوندگار بندہ نواز
آدم تا بہ پیش وے نالم	از جفاے زمانہ ناساز
از ادب دم نمی توانم زد	با چنین داغہائے سینہ گذار
اکہ ساعتی کہ در شب و روز	ندہد جز بوقت خویش آواز
چوں رسد وقت کار سرتا سرتا	گویم اما بہ شیوہ ایسجاز
مدح بانوی انگلستان ست	برزبان من از زمان دراز
اندریں پایہ بامن میکن	نیست در ہند بیکس انباز
غالب اسم شعر و نام من است	اسد اللہ خاں مدح طراز

قطع ششم

فلک مرتبت منٹ گری بہادر	کہ در سروری میکنی بادشاہی
بہ بزم طرب ماہ گیتی فروزی	بر زدم عدو شاہ انجم سپاہی
یدست تو مفتاح کشور کشانی	بفرق تو دہیم عالم پناہی
ہم از روئے معنی سیلماں شکوی	ہم از روئے صورت فلک بارگاہی
تولے ماہ تاباں بہر تو فشا نی	تولے مہر خشاں بہ زریں کلاہی
بسویم کہ نو میدم از چرخ و انجم	ہر آئینہ بنگر کہ امید گاہی
عجب نیست بیش از اہل گریہ	کہ پیوستہ غم میکند عمر کاہی
فرو مرختم بخواب از گرانہ	گر و برد روزم ز شب در سیاہی
نہودست در پہنچ ہنگام کارم	بغیر از دعا گوئی و خیر خواہی
در آن دم کہ برگشت ہنجار گروہوں	خود را نگہداشتم از تباہی
ہمیں خوبی نظم من دستاںش	دہد بروفا داری من گواہی
مہین داو را غالب خستہ دل را	گنہ نیست جز دعوی بے گناہی

وگر خود گنگه گارم امیدوارم که آمرزشتم از گورمنٹ خواہی
دما دم فزوں باد لطف تو برین بد انسان کہ برتست فتنل الہی

قطعه ہفتم

در آخر دسمبر و آغاز جنوری سال نوست و روز کلال روزگارا
از من ہزارگونہ نیایش قبول باد کشور حادیو نامور نادار را
یارب ز روئے عین عنایت نگاہا جم زبہ منٹ گرمی والا تبار را
یارب برو زمانہ عمر عزیز او این یکہزار و ہشت صد شصت چار را
ہم بہرہ وے نجنگی بے شمار بخش ہم بر بقائے وے بقدر این شمار را
لشکفت گرد ہند و بیران دفترش توفیق لطف غالب امیدار را

قطعه ہشتم

نور و زہر گال نبود در طریق ما اما شکفتہ روئی گلہائے ترخوش است
نور و عید نیست بہارست و بہار آئین شادمانی و ذوقِ نظرخوش است
از بادِ زمہریر بہ گیتی نشاں تماند جوش گل و نشاطِ نسیمِ سحرخوش است

بولیش مشام پرو روزنگش نظر فروز
 از رنگ رنگ تره و از گونه گونه گل
 دریا خوش و شراب خوش و کوکب سار خوش
 اینها خوش است و بهر تو آورده روزگار
 از حسن التفات و لیبهد و بادشاه
 از بهر آنکه بر سر ما سایه گسترده
 و ز بهر آنکه ظلمت بدعت زما برو
 امسال سال دیگر و دیگر هزار سال
 بر نور روزگار که ما از تو بر خوریم
 خوش باد وقت گل که جہاں سرخوش است
 گلزار و شہر و بیشه و کوه و کمر خوش است
 منزل خوش است تو شہ خوش است سفر خوش است
 ہم بہر تست ہر چہ ازین بیشتر خوش است
 با ما جمال فتح و کمال ظفر خوش است
 قرآنہ بادشاہ کیو مرت فر خوش است
 سلطان حق پرست حقیقت نگر خوش است
 در شادی و خوشی ہمہ با ہمہ گر خوش است
 خوش باش کنز تو عالم شفقہ خوش است

قطعہ نم

دگر در سرستم کہ از روی مستی
 بہ پہنائے فردوس سنبل فشانم
 بہ ادستاد منشور معنی نویسم
 بہ رخسارہ مہر گلگونہ بخشتم
 شرابے بہ ساقی کوثر فرستم
 بہ گردون گردندہ اختر فرستم
 بہ جنبید اورنگ وافر فرستم
 بہ گنجینہ شاہ گوہر فرستم

همانا بر آنم که اشعار خود را به مرزا خدا بخش قیصر فرستم

قطعه دهم

جان عزیز است و اهل عزت را عزت از جان عزیز تر باشد
خود بفرما چه سال تواند زیست هر که اهرود در خطر باشد

قطعه یازدهم

ترا اے آفتاب عالم افروز پس از نوروز سال نو مبارک
گره بعد از گره در رشته عمر مسلسل تا ابد بشنو مبارک

نظام الدین وقتی در طریقت
به غالب پایه خسر و مبارک

قطعه دوازدهم

میر سعادت علی کرد در اجمیر طرح مسجد و چاه که هست چشمه آب بقا
آنکه ز باقر علی تا به علی میرسد حلقه بخلقه بهم سلسله اش مرجا

ساختہ شد چوں مکان کرد بدل چرائیں از رہ صدق و صفا نذر رسول خدا
انہی ایں سال نیک گفت ہمایوں سرئی چشمہ نغمہ صفت مسجد کعبہ بنا

قطعہ سیر و ہم

باخرو تم شہہ فرزانہ فتح الملک را خود چلویم گفت فخر دودہ آدم بگو
گفتم اورا نوہائے رستہ دریا غمرا گفت کش سروان گلشن عالم بگو
گفتم از غولی رخت مانا بزر شید گفت سال ایں فرخ ولادت تیرا عظم بگو
گفتش دیگر چوئی زیر لب خندید و گفت بای زاید بایا افکند از بگو اینہم بگو

قطعہ چار و ہم

نہادہ بنا احسن اللہ خاں سر رہ بد انسان درد لکشا
کہ غالب پے سال تعمیراد رقم زد درد لکشا مرجا

قطعہ پانز و ہم

تاریخ وفات ذوق غالب با خاطر درد مند و مایوس

خوں شد دل زارتانوشتم خاقانی ہند و افسوس

قطعہ شانزدہم

یا خرد گفتم ار تو فرمائی شویم از دل خیال باد و ناب
گفت صد آفریں و بی توں شستن این خیال جز بشیرا

قطعہ ہفتم

گیر کہ در روزِ چشمِ چوں تو بیفتی بر سرِ دوترخ نہند تیرہ نہنبد
وال کہ باشد در آں مضیقِ مصیبت در طلبِ نانِ جامہ کشمش از زن
وال کہ باشد در آں مقامِ صعوبت شورِ تقاضائے ناروائے مہاجن

قطعہ ہشودم

بن ز مقدمِ فرزندِ میرزا باقر سروشِ تہنیت زبدہ مطالب گفت
چو قصائد متعلق بہ گفتنِ تاریخ طریقِ تعبیر و زید و جان غالب گفت

قطعه نوزدہم

صبحدم با ابوالبشر گفتم	پارہ زر بدہ کہ زرداری
حیف باشد کہ از چمن پسے	خاک رنگیں عزیز زرداری
گفت حیف است از تو خواہش زر	کہ تو گنجینہ گہ سرداری
گنجان سخن حوالہ تست	خود بہ بین تا چہ ہے پسرداری
پیشین من زر کجاست جان پد	بیری ہر چہ در نظر داری
گفتم اینک بہ بند پیانے	زر بمن می دہی اگر داری
سر زنبیل آں عمر عیار	کہ ز عیاریش خبر داری
یکشا زود و زریز و بگوے	کہ ہمیں مدعا مگر داری
گفت با با فسانہ بودہ است	چہ فروریزم و چہ برداری

قطبہ ستم

خواندی بہ لوہار مرا جانب چمن	زیں برگ ہائے بہر چہ گودا و دم نوا
گفتی گل است کے زیر گل راتوں فروخت	گفتی ہواست گنج نمی بار و از ہوا

گفتی ہستے کند جو رع علاج گفتی غنائی نتواں شد بدیں غنا
گفتی تباں سینتین گوہریں پرند طاووس وار جلوہ طرازند جا بجا
آں روی دہوی و سینہ و ساعد از آن تو پیرایہ ہر چہ از گہر و زرد بود مرا

قطبہ ستم یوم

روزی ز ستم ظریفی بر لاشہ جعفر چہ سارم
در خواہش پاسخ سوالات صد بار فغاں ز دم کہ قم قم
از زلیبت تیا فتم نسلے جز یکدوسہ بارہ جنبش و قم
از دیدن این شگرف روداد گشتند لجر سہ جمع مردم
ز آن زمرہ یکے بمن رخ آورد کاسے کردہ طریقہ خرد گم
ایں پیکر خاص را بہ طنبور البتہ روا بود تر غم
جز جنبش گوش و دم چہ ای از جعفر چارہ میں تکلم
ور بانگ زندہ زدر کہ جہور دانند نہیق را بسی شتم

ایں گونه کسان چہ آفرینی

لے خالق آسمان و انجم

قطعہ ہست دوم

کائے شمع و چراغِ ہفت ایواں	گفتم بخرو بخلوتِ انس
ننوشت جوابِ نامہ ام ہاں	آیا زچہ رو بود کہ نواب
دریش نوشت تہ سوی سلطان	آں گو نہ عریضہ کہ دانی
از صفہ دیدہ سنبلستان	آں گو نہ قصیدہ کہ گوئی
زانو کا اثرے پہنچ عنوان	ایں ہر دور سید و نیت پیدا
اے کاش نگشتے شنا خواں	رنجید مگر ز مدحِ نواب
از گفتہ نوشتن پشیمان	ہیہات چہ گفتہ ام کہ ہاشم
ز بہارِ محو و فریبِ شیطان	عقلم بجواب گفت غالب
تا نامہ فرستد بسا ماں	نواب بفکرِ ارمغانست
زود آں ہم جمع کرد تتواں	و آنہا کہ بخاطرش گزشت است
دیر است کہ اداہ است فراں	زود است کہ جمع نیز گردد
آرند بکوششِ فراواں	تا راہ روانِ بحر و بر گردد
الماس ز معدن و زرا ز کال	دیارِ دمشق و حنبل از روم

فیصل از دکن و زمرد از کوه	توسن ز عراق و دُر ز عمان
فیروزہ لغز از شاہ پور	یا قوت گزیدہ از بدخشاں
جہانہ تیز روز بغداد	شمشیر برترندہ از صفہاں
پشیمینہ قیمتی ز کشمیر	زربفت گراں بہا ز ایران
یا بلبلہ درنگ چوں ازیں سوت	بر رنج و ملال نیست بُناں
چوں پیر خرد بدل فریبی	گفت اینہمہ از ہائے پنهان
گشتم بدم امیداری	مرہم نہ زخم یاس و حرماں
گفتم کہ چو بامن ایں کرم کرد	آں قبلہ و قبلہ گاہ اعیان
ناچار ز راہ حق گزار ی	تا کردہ شود تلافی آں
من نیز طلب کنم برایش	ایں خواہش اگر چہ نیست آسائ
آئینہ و تاج از سکند	انگشت و تخت از سلیمان
از عالم غیب جہاں جمشید	از چشمہ خضر آب جیواں
عمر ابد و نشاط جاوید	نیروئے دل و ثبات ایوان

توفیق جواب نامہ خویش

توفیق عطا و بذل احساں

قطعه سبت سوم

هزار و دوصد و هشتاد و دو شمار کنید	بحسب ابله از هجرت رسول الله
چهارشنبه آخر بود ز ماه صفر	که می در آورم این قطعه بایه نظم بگاہ
سفید و سحری کاغذ است من راقم	سواد و صفحہ خط روستے بد سنگال سیاہ
ایمی نویسم و وقت نوشتنم باشد	در زینم لبالب چوب زغذر گناہ
خدا کند کہ مشرف شود چو این قوطان	به پیش منیع علی ز بندہ در گاہ
امیر کلب علی خاں بہادر از لطف	بسوئے غالب غمیں جگر کند نگاہ
کہ این فلک وہ گریعہ کرد مصلحت	بزرعم بندہ را خلاص بود و ناگاہ
خلاف طبع مبارک فتادہ آں تقریر	بسے خطار و از بندگان ولت خواہ
تو یاد شاہ و شہنشاہ تاجدار فرنگ	خطاب می طلبید یاوشہ ز شاہنشاہ
چو راتے من نہ پزیری ز جرم من بگریز	بحق اشہدان لا الہ الا الله

قطعه سبت چهارم

خجستہ جشن بیتاں نشینی بیگم	بقیض ہمت نواب وین اقبالش
----------------------------	--------------------------

چو از پے ادب آموزیت خوش باشد اگر تجتہ بہار ادب بود ساش

قطعہ سبت پنجم

چو نواب از بہر اجلاس نوسل بہ کلکتہ از راہ پور آورد رخ
عدو را بگیری و کش زود و سے را بخو سال اجلاس از بخت فرخ
چو گویند کہ کشتن و چہ خواہی بگو فرخ اید او بیے اینست بلخ

قطعہ سبت ششم

مولوی احمد علی احمد تخلص نسخہ و خصوص گفتگو سے پائے انشا کردہ آ
یکچ و مکران را کہ رسد است از ایران عدا شامل قلم ایران بے میاں کردہ است
قوم برنج را بہ ایرانی نژادان دادہ غلط ترک ترکان سمرقند و بخارا کردہ است
و جہاں توام بودی و کو اینست تفصل پیشولے خویش ہندو نادہ را کردہ است
ہندیان را در زبانہ نامی مسلم داشتہ تا چہ اندر خاطر والستہ او جا کردہ است
خوش برآمد با ہمہ نژدستان یاں چہ خوش تکیہ آست بر لاوت گاہ آبا کردہ است
ہر کہ بینی باز بان مولد خود آشناست ساز لفظ موطن اجداد و جیا کردہ است

خواجہ را از اصفہانی بودن آباچہ سود
 با قنیل و جامع ^{علیہ} بر بان "واللہ سبحانہ
 داوری گاہے بنا فرمود و روسے ہر سہ را
 گرچہ نہیں یا مندیای داد تو لا در سخن
 کردہ است از خوبی گفتار من قطع نظر
 میل او با ہر کسے از ہندو حقیقت خاص من
 مطلبی بد گفتن من حدیث گوئی نیکم و
 و چنین نمود چنان باشد کہ در عرض کمال
 صاحب علم و ادب انگہ زافر و غضب
 و جدل و دشنام کار سو قیاس باشد بیل
 انتقام حاجت بر بان قاطع "می کشد
 من پسائی زادہ ام گفتار من یایدور
 زشت گفتن یکسے او بد لہ سخی داودہ ام
 میکند تا بد پریان "بیک بر بان ناپید
 سستی نظر خرم خامہ بر بان "نگار
 علی مولوی محمد حسین تبریزی . . . علیہ مؤلف بہار عجم . . . علیہ بنی طبری . . .

خالقش در کشور بگاہ پیدا کردہ است
 لایہ سولگی ^{علیہ} و لطف مدارا کردہ است
 منصف و صدرا من صدرا علی کردہ است
 من ہم از ہندو چہ از من تیرا کردہ است
 ظلم زین قطع نظر بہر حجتی بینا کردہ است
 حیقت نیلہ با دو عالم شور و غوغا کردہ است
 مزوایں کار از غنی آمرزش تنہا کردہ است
 تا بر او نام ایں ہنگامہ بر پا کردہ است
 چوں سفید ہاں قنر لغیرین دم واکردہ است
 ننگ از علم از کار یکہ آغا کردہ است
 آنچه ما کردیم باوے خواجہ با ما کردہ است
 واسے برے گر تقلید من اینہا کردہ است
 شوخی طبع کہ از من ایں تقاضا کردہ است
 نیست جز تسلیم قولش بہر چاہا کردہ است
 یا منی نیست باو از تنہا خوا کردہ است

بهرمن تو بین و بهر خویش تحسین جایجا
 آید بیند هال اندر کتاب مولوی
 لغو خوش و او عاصی محض اطناب حل
 بگزار معنی بیرون الفاظ بر هم بسته بیس
 یا فتم از دیدن تاریخی ای آن کتاب
 غازیان همراه خویش آوده از بهر جهاد
 خوش از غایت قهر و غضب خولش
 آتش خشمی که سوزد صاحب درخت
 چون نباشد باعث نشیند جز رشک و حسد
 هم مرا هم خویش را در و بهر آوده است
 هر چه از هنگامه گیران کس نماند آوده است
 مار و موش و سوسمار و گربه یکجا آوده است
 یاده بود شیشه و ساغر بهیجا آوده است
 خود هم گفت بیجا بی خود ایما آوده است
 نماند پنداری که این پیکار تنها آوده است
 تا زبانش را بدین گلشنه گویا آوده است
 در دلش همچو شر در سنگ آوده است
 باد غالب خسته تر گر خسته پروا آوده است

قطعه سبب هفتم

نمایانگی در خورشان خویش
 بشیب زهره و نه قنادیل مسفت
 ز غائب چه پرسیده شد سال آن
 از آن رو که در بزم عیش و نشاط
 بر آراست نواب عالی جناب
 بود پیشکارش به روز آفتاب
 چنین گفت آن روز خانه خراب
 ز بخشش بهانه نشود کامیاب
 عده یعنی احمد آینه کلام

چو بینی طریب را نہایت نماند
 بود سال آن بخشش بے حساب
 خدا یا پسندو خداوندگار
 کہ از طبع غالب رودین و تاب

قطعه سبست و ششم

بخی یادہ چنین حکم داد حاکم وقت
 کہ لے پرند ز شہر و نیاورند بشہر
 بیاشام و بیاشام ہوئے خاتم
 فقیر لایق لطف است نافر خور فقیر

قطعه سبست و ششم

امروز شنیدہ ام کہ از مہر
 تقدیر سپہر معاف کردی
 در جلد وئی چنین نکوئی
 جاں نذر نگنم کہ نیکمردی است

قطعه سیم

از دوست بہر زندہ نہ شیشہ پاک
 از بندہ سوگوست بہر شیشہ یک سلام
 ہم فزون و ہم بہ اثر زندگی فراتے
 آں عمر جاوداں کہ خود اسمش بود دام
 دارم نقیب کہ عمر من این شراب ناب
 تا و نہ رستی ز خواہد شدن تمام
 ماناد و سنے کہ فرستادہ آب خضر
 از بہر لقمہ جان اسد اللہ نکر کام

آں دوست کش بقوت اقبال بجزوال
 آں دوست کش بود بقا ضائع فرجنت
 سلطان شکوہ سٹرا لگزنڈرا سکندر
 از نام اوست جان تم دیدہ رانشا ط
 از رستے لطف چوں دوسرے رقم زند
 در وقت قہر از دہنش حرف چوں جہد
 جم رتبہ صاحبانے سوئے من گراتے
 سے سازگار طبع ولے دستگاہ کو
 خواہم کہ تاز مرگ امانم یو بد بہر
 از اولڈ نام کا سٹلن راضیم بے
 دیگر بجز دعا چہ بود تا رقم کنہم
 آں ہومہ سلام رسانند صبح و شام
 زینت قہر اتے ناصیہ آفتاب نام
 آں آسمان عز و شرف رامہ تمام
 در مدح اوست کلک نہر پیشہ رافرام
 دانی کہ ماہتاب درخشید از غمام
 گوئی کہ تیغ تیز یوں آمد از نیام
 تا یایم از تو داد نو آیینی کلام
 ہر روز شغل بادہ بود عادت کرام
 تہ جہر عدہ نوش جام تو با شتم علی الدام
 نہ از پوٹ دائن آناکہ شراب بیت لعل قلام
 قہرماں پر پر باد سپہ روز مانہ راعم

عہ یہ قطعہ دراصل ایک منظوم خط ہے غالب کی طرف سے سٹرا لگزنڈرا سکندر کے نام۔
 سٹرا سکندر کی طرف سے نواب علاؤ الدین احمد خاں بسا اور علانی (لوہارو) نے مندرجہ
 ذیل منظوم خط لکھا تھا اور سٹرا موصوف نے اولڈ نام (شراب) کے تحفے کے ساتھ اسے
 مرزا کی خدمت میں بھیجا تھا۔ اس پر مرزا صاحب نے یہ قطعہ جواب میں اور شکریہ

(بیحد عاشقہ صفحہ ۵۲) کے طور پر تحریر فرمایا

بنام نائی غالب ہی رو نامہ	زاسکن کہ ارادت گزین دیرینیت
فرماں رواے کشور معنی توئی کہ شد	زیر نگین فضل تو ملک سخن تمام
دریوڑہ کلام دبیر فلک کند	از فیض جبین لب جاں بخش تو مدام
خواہم کہ جاں بحق قدومت کنم نہ تار	تا آبروئے خویش فزایم بخاص و عام
جاں حریف کہ خستہ پیکان تخت است	نہ از رو بجاک پائے تو اے قبلہ انام
جاں نیست خود عزیز کہ آزادہ دلیر	از جاں عزیز تر شہر و بارہ را مدام
اندھ گسار و غم بیا آں آپ زندگی	آں نور شمع میکدہ و آبروئے جام
آبے کہ خضر در ہوش جاں ہی دہد	اسکندر شجاعت دے مانند شہ کلام
آبے چنانکہ گرفتار شش قطرہ بجاک	صد گل و مدبروے زمین آفتاب نام
آتش مزاج آپ فرح بخش خوش گوار	سرمایہ نشاط طے تاب اولڈ نام
زی خواجہ ہدیہ الیت زروئے نیا نوہر	دو چار نشیہ زائے صافی چوسیم تمام
بہمنیر پیش زراہ کرم تا ہے کنم	جاں را رہین منت الطاف والسلام
کو تہ شاد سخن بدعاے بقائے تو	انجام یافت نامہ بکلام و احترام

(رؤمان" دلاہور) فروری ۱۳۵۶ء

قطعه سی و یکم

پس از ادا من سپاس خدا عزوجل
 امیرشاه کنناں بلکہ شاہ والا جاہ
 چنانکہ عزوجل از دست عزوجل
 بہ ناکزیر تو ان گفت اعظم الامرا
 مگر بواسطہ رحم و علم و حلم و جہا
 رب انیس مسیح و شبی لی خدا
 کہ حق مدح خواہد شد ان زبنا و ادا
 بہ آنکہ صرف شود و در سپاس عطا
 کہ سعد تارک من از شرف بخرج کا
 زہدیت پارچہاں یکے بہشت بشیا
 مگر بہ ہینتہ فرط خوبی اجزا
 چوروشناں فلک با قوس و اوشیا
 شکفتیں کہ بہیند ہر مہر مہیکجا
 ز بہر طلب خوشم توقع امسا

پس از ادا من سپاس خدا عزوجل
 امیرشاه کنناں بلکہ شاہ والا جاہ
 چنانکہ عزوجل از دست عزوجل
 بہ ناکزیر تو ان گفت اعظم الامرا
 مگر بواسطہ رحم و علم و حلم و جہا
 رب انیس مسیح و شبی لی خدا
 کہ حق مدح خواہد شد ان زبنا و ادا
 بہ آنکہ صرف شود و در سپاس عطا
 کہ سعد تارک من از شرف بخرج کا
 زہدیت پارچہاں یکے بہشت بشیا
 مگر بہ ہینتہ فرط خوبی اجزا
 چوروشناں فلک با قوس و اوشیا
 شکفتیں کہ بہیند ہر مہر مہیکجا
 ز بہر طلب خوشم توقع امسا

توقع آنکه یکے سارٹی فکٹ یام
 ز پیشگاه عنایات والی والا
 سپهر مرتبه دارای دہلی و پنجاب
 کہ پرچم علم اوست آسماں فرسا
 بسر بلندی من عالم نظر دارو
 انا نکه ہر و سر شد بن دوست دعا
 حساب صحت ملک باور و افزوں
 شماریت غیر تو باد لا تخلصی

قطعی دوم

الای شناسندہ ہندسہ
 بناید کہ موجود فہمی مرا
 وجودیت خارج زمن آغیاں
 کہ در جدی طاہست فرحت یا
 مہندس بشارت دارو بسی
 نہ در حوت ہای ونہ در جدی طا

قطعی سوم

مفلس اگرش مال نباشد یکمست این
 کز تپیکس اندیشہ آزار ندارد
 پردار و بدو کیسہ پرو و زو سید دل
 بامر و تپی دست سروکار ندارد

نقشب چسماں عرضہ دہا صنعت خود را

در خانہ شطرنج کہ دیوار ندارد

قطعی چہام علیہ

فتح سید غلام بابا خاں خود نشان دوام اقبال است
ہم ازیں رو بود کہ غالب گفت کہ تخلص ما میرا یہ سال است

قطعی و تہم

(قطعة تاریخ وفات سید حسین لکھنوی)

حسین ابن علی آبروئے علم و عمل کہ سید العالم انقش فائش ہوئے
نانار و ماندے اگر ہوئے پنج سال و گر غم حسین علی سال ماتش ہوئے
۱۳۴۳ = ۱۳۴۳

قطعی و تہم

(قطعة تاریخ وفات نواب میر تقی علی شاہ بہادر)

گردید نہاں مہر جہاں تاب ویرن شد تیر و جہاں بچشم اجباب ویرن
ایں واقعہ ماژروئے تزاری غالب تاریخ رقم کرو کہ نواب ویرن
۱۳۴۳ = ۱۳۴۳

علہ اروئے علی صفحہ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

قطعہ سی و ہفتم

اعتماد الدولہ کز اقرار با وجود ہست و پست کفش قلم غیدر
دیرہ و حام علی خاں کز صفا بیند اسرا رازل را در ضمیر
ساخت و دلی ہمایوں سجد تا شود طاعت گہ بزاد پیر
غالب طوبی نشین اسٹیلپ زد بہ انداز سخن سنجی صغیر
شد نظیر کعبہ در عالم بنا سال تعمیرش "بو کو کعبہ نظیر"
۱۲۵۶ھ

قطعہ سی و ہشتم

(قطعہ تاریخ ولادت، فرزند ارجمند پٹانہ نواب میر غلام بابا خاں بہادر)

میر بابا یافت فرزند سے کہ ماہ چارہ برقرار لوح کردوں گروہ تمثال اوست
فرخی بینی و بیانی بہرہ از ناز و طریب از میر ناز و طرب فرزند فرخ سال است
۹۰ + ۱۳۲۱ = ۱۳۸۰

علیہ و اقصا شد ابا محکومت دہلی ۱۳۸۰ھ "اعتماد الدولہ فیض علی کا خطاب تھا۔ جو

معتمد الدولہ آغا میر کے بعد شاہ اودھ کے وزیر بن گئے تھے۔ فیض علی حامد علی خاں کے خسر تھے۔ اسی وجہ سے
خسر کا خطاب ملا و کوٹلیا تھا یا سمجھا جاتا تھا کہ گھانا چاہیو۔ حامد علی خاں بی گئے تھے اور علی کے عزیز دوستوں میں سے تھے۔
عہ نام کے فون کے پچاس طرح کی ہلو کے نو فرزند فرخ (کے اعداؤں پر پڑ گئے ہوئے۔ خط بنایا اس خاں کے از
اردو سے مطلب)

قطعی و ہم

(قطعة تاریخ وفات پسر نواب علاؤ الدین احمد خاں بہادر)

در گریہ اگر دعویٰ ہم چشتیٰ نہ ماکرد
بیتی کہ نشود ابرہ بہاری نخل ازما
ناچار بگریہیم شب و روز کہ نیستیل
باشد کہ برد کا لبہ آب و گل ازما
گفتی کہ نگہدار دل از کشمکش غم
خود گرد بر آرد چه غم جان گسل ازما
یکجی شد از شعلہ سوز غم ہجرش
چون شمع دود و دود بسر متصل ازما
غم دیدہ نیستی پے تاریخ وفاتش
بنوشت کہ در داغ پسر خوش دل ازما

قطعی چہلم

(قطعة تاریخ ولادت)

غالب حالِ نابین، ہمیری معلوم کن از خجستہ فرزند

عہ ما کے عدد ۴۴، دل کے عدد ۴۴، مائیں سے دل گیا گویا آتم میں سے ۴۴ گئے

باقی رہے سات وہ داغ پسر پر بڑھائے ۱۲۷۴ ہجری آئے۔

(منقول از اردو سہ ماہی)

چوں یک صد و بیست چارمازہ
 ایں است شمار عمر و بلند

۱۳۰۹-۱۳۲۷-۱۳۸۵ھ

قطعہ پہل و حکم

(قطعہ تاریخ وفات)

شیخ نبی بخش کہ با حسن خلق
 داشت مذاق سخن و فہم تیز
 سال وفاتش ز پے پادگار
 با دل زار و مشرۃ و جملہ ریز
 خواستم از غالب آشفتنہ سر
 گفت مدہ طول و بگور مستحضر
 ۶۱۸۶۰

قطعہ چہل و دوم

شکر ایند کہ ترا با پدرت صلح قنا و
 ”سوریاں رقص کنناں ساغر شکرانہ زند“
 قدریاں بہر دعائے تو و والہ پدرت
 ”قرعۃ قال بنام من دیوانہ زند“

عہ یہ تو ظاہر ہے کہ ۱۳۸۵ھ ہے جب مجتہد فرزند کے اعلا دین سے ۱۳۸۵ھ لے کر تو ایک سو
 چوبیس بچے ہیں۔ انکو میں نے دعائے عمر مولود قرار دیا۔ (خط بنام امیر ابراہیم علی خاں بہادر ازاف سے)

علہ از خط بنام ششی ہر گوپال تفتہ دارو سے (معلیٰ)

علہ بنام نواب علاؤ الدین خاں بہادر (اردو سے معلیٰ)

قطعہ چہل و سوم

تو اس کے شیفقت و حسرتی لقب دای
ہمی بہ لطف تو خود را امیدوار کنم
چو حالی از من آشفتنے بے سبب نہی
تو گر شفیق نگردی بگو چہ کار کنم
دوبارہ عمر و ہندم اگر بفرض حال
یراں مسم کہ دران غم میں دوکار کنم
یکے ادائے عبادات عمر پیشینہ
وگر یہ پیشینہ حالی اعتذار کنم

قطعہ چہل و چہارم

جناب عالیہ از بخشش حق
بفر دوس برس چوں کرواں کم
سخن پرواز غالب بآلِ حلت
مخلو و غلام گفت از سہ الہام
۱۲۰۶۲ + ۱۲۰۵۱

قطعہ چہل و پنجم

در اینجا کہ ماند تھی قصہ دولت
ز خاتون نامی سکندر زمانہ
عہ از یادگار غالب (حالی) ۱۰۰ علیہ نواب یوسف علی خان ناظم قردوس مکان کی والدہ محترمہ فتح النساء
بیگم کا لقب تھا۔ (مکاتیب غالب ص ۵۸)۔ یہ خطہ سکندر زمانہ کی بیگم نواب صاحب علی خان خلدائیاں کی بیوی
تھیں۔ مکاتیب غالب ص ۶۲۔ ۱۰۰

چو سیار روضہ بود سال فوتش سپس اسیم وے باد جنت مکانی

قطعہ چہل و ششم

نوروز و دو عید از دو جانب امسال خوب ست زوے وضع و نیک ست لیل
امید کہ ایں سہ عید نذر نواب آرند دوام عمر و عزت و اقبال

قطعہ چہل و ہفتم

خوئی بسوے خویش و ندانی کہ مرہم دانی کہ مرہم راہ و رسم تہرام نیست
سے شیخ سدوام نہ الہ بخش امرگ من از عالم جنابت و مرگ تہرام نیست

قطعہ چہل و ہشتم

داد و دہش تو روز افزوں باوا بر دولت تو زمانہ مفتوں باوا
ایک عید دو صد نہار عید دیگر بر ذات تو قرخ و ہمایوں باوا

عہہ رکابہ سبب قالب صحنہ
عہہ لوب عالم الدین احمد خاں علانی مخاطب ہیں۔ الہ بخش میں ایک مقامی روایت کی
طرف اشارہ ہے۔ عہہ ایضاً صحنہ

قطعہ چیل و نغم

فرزانہ بیگانہ مہار اور اجرا با دابقائے دولت و اقبال جاوید
 ہر ش، یکے زکار گزارانِ بارگاہ مہش، یکے زنا صیہ بیانِ آستان
 فرمود تا طرازِ گلستاں کنندو زانساں کہ در بہار شود تازہ بولستاں
 آغا کہ حق سپرہ بدستش کلیدِ گنج تاکر و خامہ را بنگارش گہر فشاں
 خوش بچہ جن جو ہر الفاظ از ماد زانساں کہ رہو او شب نجم شود عیاں
 غالب طرازِ سال بدیگو نہ نقش بہت از روتے طرزِ تعبیر و معروضِ بیاں
 ہر کس کہ خواہد آگہی از سایلِ اختتام باید کہ دل نہد نہ گلستاں بہ خزانِ عجم

۱۔ ہمارا جہاں لکھنؤ کا ایک نغمہ میر بہتر کش کے شاگرد آغا غلام حسن نے لکھا۔ یہ ان کا آخری دیریا
 دہلی کے مشہور نغمہ شنوں میں اور خطاط تھے۔ غالب نے اس نغمہ کے لئے یہ قلمی تاریخ کہا تھا۔
 یہ میرزا کے اس قلمی دیوانِ اردو کے آخرین نکلوا ہے جو نواب شجاع الدین احمد شاہ
 تاجاں مرحوم کے خاندان میں محفوظ ہے۔ وہاں سے مگر می مولانا غلام رسول صاحب تبر
 مصنف غالب نے نقل کر کے مجھے عطا فرمایا۔ اس کے بعد کے قطعہ بھی حضرت تہر می
 کا عطیہ ہیں۔ ہم ان کے لئے ان کے نمونوں احسان ہیں +

قطعه پنجم

بروز حشر الهی چو نامست علم
کنند باز که آس و زباز خواهد مناست
بکن مقابله آس را از سر نوشتن
اگر زیاده و کم باشند آس گناه من است

عه تذکره مغنیه ص ۳۵۶ (لیح سوم)

نظم

بر آنم بہ نیروئے این تیغ تیز
کہ مغزِ عدو را کنم ریز ریز
عدو آں کہ بر ہاں قاطع نوشت
بگفتارِ سست و بہتجاہ زشت
اگر گفتہ آید کہ او مُرد و رفت
ز مغزش چہ خواہی امی اے شکفت
ز مغزش خرد و حتم اما چہ سود
کہ در زندگی نیست مغزش نبود
امید آنکہ گفتارِ آں بے ہنر
کنم ہم بگفتارِ زیرو زبر
امید آنکہ چون کار سازی کنم
بدین نامہ دشمن گدازی کنم

ز سبب نامہ کز قزاقبالی او "کے تیغ تیز" آمدہ سالی او
علی "تیغ تیز" سعدی

غزلیات

اے خداوندِ خردمند و جہاں داوڑا نا
 لے برقتنا ویدیدار زریبای و خوبی
 بہ ادوا پایہ نزاریا بتظر عقدہ کشایا
 بہ نگاہِ شہنشاہ نواز بسخن بذلہ طراز
 شد نشانِ کلب علیجان کم توی پوشتانی
 دانم از حالِ نامِ خبرے داشتہ باشی
 دشمنم چرخ و تویشی و نسوزی بقبالش
 جانشینم تو کن نام ترا ز ماہ بہ گیتی
 بے بہ تیرے خرد بر ہمہ کردار توانا
 سر و نو خاستہ آسمانہ ناکاستہ مانا
 بکرم ابر عطا یا بخصب برقی سنانا
 بہ قلم غالبہ سایا بہ نفسِ عطر فشاننا
 بود ثانی و ہمتای تو دروہر ہمانا
 سر نوشتِ زلی گر چہ نزار و خط خوانا
 بہ عدد صاعقہ زبیرا بہ حجبِ فیض سنانا
 باد فردوس بریں جای تو فردوسِ مکانا

غالب از غم چہ خروشی تو ز بیاست تھوشتی

با کرم ہمہ دال بیچ مگو بیچید انا

جز دفعِ غم زباوہ نہودہ دست کام ہا
 و خلوتش گزر نہود یاد را مگر
 لے پاؤںِ عطشِ اناں بیریہن بیا
 گوی چرخِ روزِ سیاہ است چام ہا
 مصرصر بجا کس راہ صاغر پیام ہا
 تسکینِ زبوسے گل نہ پزیر و شام ہا

هر بار دانه بهر هما افکینم و مَور آید بدام و دانه ریاید ز دام ما
 گفتی چو حال دل شنود هریاں شود مشکل که پیش دوست توان میزد نام ما
 از ما بمایام و هم از ما بماسلام رنج دلی مباد پیام و سلام ما
 مقصود ما ز دهر هر آینه نیستی ست یارب که هیچ دوست مباد ابکام ما

غالب بقول حضرت حافظ ز فیض عشق

ثبت است بر جریده عالم دوام ما

منع ز سهیلا چرا داده راں پرواست خوف ز عیساں عبت خواجہ شفا عکاست
 برونهر و مہرست نوز یکشم اندر وں گرچه بود در قدح اصل تنه از کوثر است
 نهید جوانی گزشت تو به نکر دم هنوز باده به پیران می نیکی بمن و خوار است
 ای بمن آوینخته پاره از جایگزید تانہ فتد بر زمیں باده که رسا غراست
 ہنہ بہ ہنگام سے خوش بود آب ہوش ورنہ بود گل ز گل مہل گل خوشتر است
 ایکہ ز نظارہ حسن تہاں مانفی چشم تو گر بسته اند و کہ و گو شمع کمر است
 خستہ یار خودم باغ و بہار خودم ہر حشرہ خونفشال شاخ گل حمر است
 صبح رسید از ہوا مرغ ہمایوں ہما گفت کہ مکتوب تو نور این شہر است
 گفتم اگر خوش کنی ورنہ کنی حرف من بال توا ز بہر دست مضرہ را دگر است

و رہ بسوئے جاوہ میروی البتہ و
 نامہ من سکو دست خان جہانخاں بڑ
 خود ز کف نامہ بر نامہ ستا نہ بہر
 ابیر ہارش خواں بحر و انش داں
 آں شہ خوباں چرانا زرافسر کشد
 نامہ کہ بے نام دست طایر بے بال پر
 سایہ بفرش فگن آنکہ ہایوں فرست
 آنکہ ز پہلوئے دست نامی و نام آورست
 آنکہ ہماں رامہ ست آنکہ ہراں رامہ ست
 محنتم الدولہ را دست و دے دیگر ست
 خود کلمہ از فرخی بر سر او افسر ست
 شعر کہ بے مدح او ست ہر بے ز پور ست

مدح چہنیں شہ نشان اہل شمار و ہی

غالب وحشی نگار کش چہر ہوا در سر ست

ہم انا اللہ خواں رختے را کفتنا آورو
 ایکہ پنداری کہ ناچار است کردوں رختہ
 نکتہ داریم و یا باراں ہمیکو نیم فاش
 دانہ چوں ریزد از تسبیح تاسے بیش نیست
 ہم انا الحق گوی مے را مہر آورو
 نیست ناچار آنکہ گزوں را بفتنا آورو
 طالبے بہار باید تاپ دیدار آورو
 لیں شہد دہر گاہ از سیمہ زنا آورو
 دقتفای خوشترین بت را بفتار آورو
 عشق ہر یک را بطلہ رخص در کار آورو
 یاد و نام کہ یاد از سوی کہسار آورو
 آہ مارا ہیں کہ ناوار دل بخش خیر

نزد ما چیفست گوئی ز نیجاہل باش جذبہ کز چاہ یوسف را بہ بازار آورد
 ہر نامے را کہ افشاہیم ازوے خوں چکد ہر نہالے اکہ بنشائیم دل بار آورد
 نیست چوں در نقش چیز ذکر شاہد حرف صوت
 شاہدے باید کہ غالب را بگفتار آورد

دروسا سازاست دور ماں نیز ہم دہرے بچہ او یزداں نیز ہم
 اجرایاں سود دانش گومدہ آنکہ دانش داد وایاں نیز ہم
 شدہ ز بزم گر بر اند غم کراست فارغم از ننگ حراماں نیز ہم
 طاعت می نگزد و اندر خمیر نیست باقی ذوق ہھیباں نیز ہم
 عشق و آنکہ استعارات دروغ ای دژم ز تخم نمسکداں نیز ہم
 منکہ ہر دم بے اجل میرم ہے میتوانم زلیست بیجاں نیز ہم
 رفتہ است از دل نشاط بزم ویاغ داں ہوائے ابرو باراں نیز ہم
 خامشی تنہا نہ چاں را می گزد ایں نوا ہاتے پریشاں نیز ہم

آنکہ پندارند حافظ بودہ است

غالب آشفستہ بود آں نیز ہم

ہلہ من عاشق ذاتم تنہا یا ہو ناظر حسن صفاتم تنہا یا ہو

موسیٰ و حصہ نما شاہ تجلی بر طور
 شر با تش خشنده عشقم کہ یکی است
 ظلمت کفر مبین روشنی طبع نگہ
 فن تخریر یمن ناز و من فارغ از لہ
 برد و دست ہی بیہدہ نالم کہ میاد
 بہدوش جز بخورش نیست ہما نازلاق
 مجرم عالم ارواح پیدا داش عمل
 تکیہ بر مغفرت اوست نہ طاعت خلیش
 چشم دارم کہ برہ رومی دہن بخودی
 من نہ در بند جہا تم تنہ ناایا ہو
 دم میلا و وفاتم تنہ ناایا ہو
 چشمہ آب جہا تم تنہ ناایا ہو
 مرجع کلاک و دوا تم تنہ ناایا ہو
 رنجہ از صبر و شیا تم تنہ ناایا ہو
 بر جگر داوہ برا تم تنہ ناایا ہو
 خستہ قید جہا تم تنہ ناایا ہو
 تارک صوم و صلا تم تنہ ناایا ہو
 جزدین نیست نجاتم تنہ ناایا ہو

غالب تم تنہ تلخاب نہ ہیچوں حافظ

مایل شاہ تب تم تنہ ناایا ہو

از جسم بجاں نقاب تاکہ
 ایں گویا ہر پیر فروغ یارب
 ایں راہ رومساک قدس
 داما ندہ خورد و خواب تاکہ
 بیتابی برق جزوے نیست
 ماویں ہما اضطراب تاکہ

جاں و رطلِ نجات تا چند دل و رطلِ عتابِ تا کے
پیش ز تو بحساب باید غمِ مرا حسابِ تا کے
غالبِ بچیں کشاکشِ اندر
یا حضرت بو ترابِ تا کے

نوشم کہ چرخِ بکوعِ تو ام تر یا انداخت کہ ہم ز من سپمنِ خلدِ را بزا انداخت
چو نقشِ پا ہمہ افتاد گیسستستی من ترا آسمانِ گلہ نہو اگر مرا انداخت
سوادِ سایہ ہماں صورتِ کلیم گرفت ہماں فرخِ اگر سایہ برگ را انداخت
زر زرقِ شمشیرِ چساں فرخِ دم کہ اسر قضا ز کشتِ خوشہ و رو و و را گیا انداخت
بجز و تازمہ دل کہ افتد آخر کار ز فرقِ مہرِ کلاستہ کہ بر ہوا انداخت
بطینِ پے افریہاے نالہ مارا کشت ز کیشِ ماستِ نیکے کہ سحرے ما انداخت
عجیفہ پیشِ نگاہِ فلک و کز لک تبیر در لعلِ گریہ حرفِ مدعا انداخت
اگر نہ لعلِ شبِ وصل کا سننِ میو است ز روزِ بحرِ سخنِ دیباں چرا انداخت
منم کہ با جگرِ تشنہ می نور دم راہ بواوی کہ خضرِ کوزہ و غنما انداخت

فغانِ ز غفلتِ غالب کہ کارش از سستی

زدست رفتہ و دانکہ با خدا انداخت

ابرکتی پرتد را میرم	آسمان بلند را میرم
دل زار و تڑپند را میرم	میسفر بد مرا بہا زہیچہ
تلخی زہر خند را میرم	شوری تا شک ز نظر عارت
سخن دل پسند را میرم	سخن مدح حضرت اعلیٰ است
خاک پای سمند را میرم	سیر امتش سستیم ہوس است
طالع ارجمند را میرم	رفیقین و ہم نہای تو قیر
این تو آئین کند را میرم	جذب الفت لبوی و کشم
این جگر در کلند را میرم	میکند رخنہ در جگر غم ہجر
این اصناف چند را میرم	شاخ و شیم ظریف و شریف

دایہ جوید ز حضرت اعلیٰ

غالب ستمند را میرم

برو برو کہ ازاں سو بیا بیا گویند	پہ فقسدے کہ مراں را رہ خدا گویند
خود اہل شرع دریں اوری چہا گویند	کسے کہ پاتے نہارد چگونہ راہ رود
حدیث جلاوہ کہ موسیٰ و عصا گویند	ز رمز نخل انا اللہ گوئے نا آگاہ
کہ نام حق نیرند و ہمیں انا گویند	مگر ز حق نہ بود شرم حق پرستاں را

ز قبل نشان نبود دل نشین اہل نظر جز آں صفات کہ از ذات کبریا گویند
 نخواہد در کتب ناسنیدہ از فقہا بغیر بے مزہ و اگویہ ہاکہ و اگویند
 دم از وجودک ذنیق زدند بے خبراں چساں علیلہ حق را گناہ ماگویند
 بلے گناہ بود دعوی وجود از ما بہ اہل راز چہیں گوئی تا بجا گویند
 دگر ملاقبیاں را چہ ز سرہ پاسخ اگر یہ خشم گرا بند و ناسرا گویند
 نکرده ز رس خود را و بہر عرض فریب یہ پیش خلق حکایت ز کیمیا گویند
 کساں کہ دعوی نیکی ہی کنند مرا اگر نہ نیک شمارند، بد چہرا گویند
 طمع مدار کہ یابی خطاب مولانا بس است ہجو قوی را کہ پاسا گویند
 بگوئی مردہ کہ در دہر کار غالب زار
 از اں گذشت کہ درویش و بند اگویند

منتقش اشعار

نازم آن فتنه که در شنت بختجاری قیاس
 یلی از نافه فرو و آید و محل برود
 اینک هزار و هشتصد و شصت و چهارین
 هنگامه و رور و وحشت را و ننگارین
 نواب نادر بدلی در آمده
 فصل بهارین که در اکتوبر آمده
 هر چه و یسرای کشور هستند
 شان و شوکت فراخی کشورینند
 پیا که داده بدلی نشان شوکت نشان
 وزیر اعظم شاه فرنگ هندستان
 ز سپه لار و لاریش کنز حکم شاه
 کند تاجداری بزرگ کلاه
 بلکه آنکه برین چرخ سپهرش باشد
 لار و لاریش گرانمایه وزیرش باشد
 ز سپه ز شمله بدلی و رور و فرخ او
 چو آفتاب سر اسفر فرخ و قمر رخ او
 هر چه لشکر نواب گورنر جزل
 که شده بدلی از آن کوکبه کوب مثل
 در تن مردم این شهر و آن باز آمد
 و شناسم که مگر شاه جهان باز آمد
 عیان بود و گورنر کرامت ملکه
 زبان خلق و دعای سلامت ملکه
 دور و زدی که ای مرگ خالصانند
 مگر بمن رسد آن وای که در راهست
 عبودیت کنن اقتضای خواهش کار
 دعا البیعه امرست و امری و بیعت

برم چوں نام بالو برج موہن	چکے خونِ دل ریش از لبِ من
فرخ آں روز کہ از خانہ زنداں برم	سوئے شہرِ خوارین دوی ویراں برم
شاهی و دوریشی ایں جایا ہم است	بادشاہِ عہدِ قطبِ عالم است
ہم در قیام زندہ نیم کز برائے خویش	آں وقت لائے نافیہم از دوپائے خویش
روزِ روزہ است و روزِ ناپایاست	غلطِ ابرو شدتِ سہاست

رباعیات

(۱)

بخشیده به ثاقبِ سخنور نیرِ دال فرخِ پسر به شکلِ ماهِ تابان
هم تو را نگاہِ نیرِ رخشان ست هم روشنیِ چشمِ شهابِ الدینِ خان

(۲)

امروز که روزِ عیدِ نوروز بود روزِ فرخنده و دلِ افروز بود
هر عیش و نشاطِ یکم درین روز بود هر روز ترا ز بختِ فیروز بود

(۳)

نازم به نشاطِ اینچنین برگشتن روضِ لیستِ نهفته اندرین برگشتن
سرمایه تارش ست و پیرایه چسب برگشتنِ مژگانِ بود اندرین برگشتن

(۴)

خواندیم سخنهای محبتِ بسیار راندیم سخنهای محبتِ بسیار
رفتیم آخرِ عالم و در عالم ماندیم سخنهای محبتِ بسیار

(9)

(4)

(A)

عہ معنی پوزی ۰۰ عہ معنی تاج ۰۰ عہ معنی حال ۰۰ جاوہر گردش
معنی انقلاب ۰۰

(۹)

در کالید شہر رواں باز آمد فرمان فرمای شہ نشان باز آمد
زین شادی و خوشدلی کہ دوا دل بہتر گوی کہ مگر شاہ جہاں باز آمد

(۱۰)

از دہر و لم وایہ زہر در می جہت از یادہ تاب یکد و ساغر می جہت
فرزانہ ہمیش داس بخشید بھن آج کہ براس خود سکندری جہت

(۱۱)

زین سال کہ ہمیشہ در دانی مائیم سر چہنمہ را تر آسمانی مائیم
نچہ تزد سائیر بود نامہ ما ساسان ششم بہ کار دانی مائیم

(۱۲)

گوینہا جہا نیان دور وین رگو گر بدین کویہ ورنکویہ رگو
ہر چند کہ بد زلیستم و بد مردم نیکان پس مرزہ بدنگویند رگو

(۱۳)

ہر روز تنم ز سایہ لرزاں گردد ہر شب و لم از داغ جہراغاں گردد
خواہم ز لطف منت گری صاحب کار من آشفتنہ بسااں گردد

(۱۴)

اے پایہ بلند ساز والا جانی از بہر تو باد ہر چہ از حق غواہی
 مہ کو کیمہ مکاؤ کہ در صورت تست چوں مہر عیاں معنی روح الہی

(۱۵)

یارب تو کجائی کہ بے ساز زندی بیدر و خدائی کہ بے ساز زندی
 لئے لئے تو نہ غائبی و نہ پیر جمی پہلے مایہ چو مائی کہ بے ساز زندی

(۱۶)

آں کیست کہ جسم ملک را جیاں باشد آں کیست کہ جسم سلیمان باشد
 آں کیست کہ انجمنش بفرماں باشد کس نیست مگر کلیپ علیاں باشد

(۱۷)

اے کردہ بہر زرفشانی تعلیم پیدا ز کلاہ تو شکوہ و پیہم
 بادا بنو فرخندہ ز بزدان کریم پروانگی بندہ بیدار قضا و قدیم

(۱۸)

حق داد یہ سید ز پے انعامش فرخ پسے کہ اجہا سنا لوامش
 تیارچہ نہ لوش بود بے کم و بیش ارشاد حسین خاں کہ باشند نامش

(۱۹)

سرنامر و ہر عشرستانِ تو باد صدرنگ گلِ طربِ بدامانِ تو باد
عید است و بہارِ خرمی باد ا رو جانِ من و صد چوچمنِ بقرانِ تو باد

(۲۰)

نواب کہ شد ز شوکتِ اقبالش بخشیدنِ بارِ غلہ از اقبالش
فارغ شد ہر کسے و رودادِ فراغ ہم فارغ و ہم فراغ باشندالش
۱۲۸۱ھ ۱۲۸۱ھ

عہ مکاتیبِ عالیہ صفحہ ۴۹۔ عہ نوابِ کلب علی خاں بہادر خلد آشتیاں مراد
ہیں۔ ایضاً صفحہ ۵۰۔

ذکر غالب

از مستر مالک رام ایم اے
میرزا غالب کی مستقیم اور
جامع لیکن مکمل اور مستند
تربیت سوانح عمری جس میں میرزا
کے متعلق بہت سی وہ نئی
باتیں پیش کی گئی ہیں جو
اب تک ملاحظہ عام پو نہیں آئی
تھیں۔ قیمت ۸ آنے

مکتبہ خاندان

جرمنی کی طباعت اور ہندوستان کے تخیل کا کمال

دیوان غالب

(مطبوعہ جرمنی برلن)

جس میں مرزا غالب کی تصویر
ایک جرمن مصور کے قلم سے

زیب عنوان ہے

قیمت

۶۰

مکتبہ جامعہ دہلی

ع ۱۱۵

۸۹۱۵۱۱۴

**MUSLIM UNIVERSITY LIBRARY
ALIGARH**

This book is due on the date last stamped. An
over due charge of one anna will be charged for
each day the book is kept over time.

۸۹۱۵۱۱۴

۸۹۱۵۱۱۴

۸۹۱۵۱۱۴

٢١١٤

٨٩١٥١١٧

٢١١٤

٨٩١٥١١٧

٢١١٤

No.

No.

DATE

No.

3